

ירושלים בתורה (ג) / הר המוריה – זיהויו ושמו

א. הר המוריה

בפתח פרשת העקדה מצטווה אברהם:

קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המִרְיָה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך (בראשית כ"ב, ב).

אין בפרשה דברים ברורים על מיקומו של הר המוריה, והנתון היחידי שיכול לסייע מעט בזיהוי המקום הוא העובדה שאברהם הלך שלושה ימים מבאר שבע עד שהגיע לאזור שממנו ראה את המקום מרחוק.¹ שלושה ימים הם זמן הליכה סביר מבאר שבע לאזור ירושלים, אלא שהפסוקים אינם מציינים אפילו את כיוון ההליכה, ותאורטית הוא יכול להיות כל כיוון שהוא. עם זאת, הימצאות איל וסבך במקום תואמים בהחלט את אזור ירושלים, יותר מאשר את האזורים שאליהם היה אברהם מגיע לו צעד בכל כיוון אחר.

זיהוי ההר עצמו הוא בוודאי קשה הרבה יותר. כיצד זיהה אברהם את המקום מרחוק? מה מייחד את ההר הזה ומבדיל אותו מכל שאר ההרים שמסביב? חז"ל משיבים כי אברהם ראה "ענן קשור על ההר" (בראשית רבה נו א), והוא שאפשר לו לזהותו.²

השם מוריה שב ונזכר בתנ"ך במקום אחד בלבד – ביחס לבניין בית ה' על ידי שלמה:

ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדויד אביו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבوسی (דה"ב ג, א).

כאן נאמר לראשונה מפורשות כי הר המוריה הנו בגרן ארנן היבوسی בירושלים. ואכן, זיהוי זה מקובל על הכול (פרט לשומרונים), ואין ספק שזהו ההר המצוי מצפון לעיר דוד, שבו נבנו במרוצת השנים הבית הראשון והבית השני.³

1 על זיהוי המקום שממנו ראה אברהם את המקום מרחוק ושבו השאיר את הנערים עד לאחר העקדה הועלו בעבר הצעות שונות, ואביא כאן את דעת מ"ר פרופ' אליצור ז"ל, שהציע את אזור טיילת ארמון הנציב.

2 בפירושו לעקדה בסידור עולת ראה עומד הרב קוק על היחס בין הציווי על "ההר אשר אמר אליך" לבין גילוי המקום על ידי ראייתו של אברהם, ללא אמירה א-לוהית.

3 יש לציין כי התורה אינה קושרת כלל בין הפגישה עם מלכי-צדק מלך שלם בעמק שווה לבין העקדה, אף שחפירות עיר דוד – המגלות שרידי חומות ומגדלים ומפעל מים מרשימים המתוארכים לתקופת הברונזה התיכונה, היא תקופת האבות – מלמדות על כך ששלם הייתה באותה עת עיר גדולה וחשובה. הציווי על העלאת יצחק לעולה בהר המוריה מתעלם באופן מוחלט מקיומה של עיר במקום באותה התקופה, שכן התורה אינה מעוניינת לתאר את המציאות עצמה כי אם את המפגש של האדם עם הא-לוהים או את המציאות הרוחנית כפי שהיא נראית בעיני ה'.

ב. משמעות השם מוריה

דרשות רבות נאמרו על השם מוריה, וכולן יחדיו מאירות את משמעות המקום מזוויות שונות ומשלימות. בבראשית רבה (נח ז) מובאת סדרת דרשות על השם:

'ולך לך אל ארץ המוריה' – רבי חייא רבה ורבי ינאי, חד אמר: למקום שהוראה יצאה לעולם, ואוחרנא אמר: למקום שיראה יצאה לעולם... אמר רבי יהושע בן לוי: שמשם הקב"ה מורה לאומות העולם ומורידם לגיהנם. רבי שמעון בן יוחאי אמר: למקום שהוא ראוי כנגד בית המקדש למעלה. רבי יודן אמר: למקום שיהא מראה לך. רבי פנחס אמר: לאתר מרוותא דעלמא. רבנן אמרי: למקום שהקטורת קריבין, היך מה דאת אמר 'אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה'.

להלן נעמוד על כמה מן הדרשות הללו ועל דרשות נוספות של השם מוריה.

1. מוריה לשון הוראה – "למקום שהוראה יצאה לעולם"

דרשה זו מצטרפת למה שלמדנו בשיעורים הקודמים על מיקום בית הדין הגדול של העם במקום אשר יבחר ה', על חזון אחרית הימים של ישעיהו ומיכה "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם", על מזמור קכ"ב בתהילים, המתאר את מושב כיסאות למשפט לבית דוד בירושלים, ועל המקום המשמעותי שתופסים הכהנים במערכת המשפט.

ברם, נוסף על משמעות המילה "הוראה" במובן 'משפט', יש לה גם משמעות של הוראת התורה: לב המקדש הוא התורה. להלן ננסה להראות ביטויים שונים לדבר זה.

א. "לוחות ושברי לוחות מונחות בארון" (ברכות ח ע"ב): הלוחות, מעשה א-לוהים ומכתב א-לוהים, הם במובן מסוים תמצית התגלות דבר ה' ומתן התורה בהר סיני. הכרובים, המבטאים את כיסא מלכות ה' (ראה שמ"א ד', ד, "ארון ברית ה' צבאות ישב הכרובים"), מונחים על גבי הלוחות ושברי הלוחות, המבטאים את חוזה הברית ואת הקשר הראשוני של הקב"ה עם כנסת ישראל.

ב. התורה עצמה מונחת בארון: הקב"ה מצווה את משה:

לקח את ספר התורה הזה ושמרתם אתו מצד ארון ברית ה' א-להיכם והיה שם בך לעד (דברים ל"א, כו).

רש"י על אתר מביא את המחלוקת בברייתא בבבא בתרא (יד ע"א):

המוגדרים בהר (ראה שמות י"ט, כד) מקבילים למחנות בירושלים ובמקדש; ועליית משה אל ההר לקבל את הלוחות מקבילה לכניסת כוהן גדול לפני ולפנים ביום הכיפורים; ועוד.

ו. מעמד הקהל במקדש – חידוש מעמד הר סיני אחת לשבע שנים: כך מתאר הרמב"ם (הלכות חגיגה פ"ג ה"ו) את מעמד הקהל:

וגרים שאינן מכירין חייבין להכין ליבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולן חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה. ומי שאינו יכול לשמוע מכוון ליבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת ויראה עצמו כאילו עתה נצטוו בה ומפי הגבורה שמעה. שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל-ל.

אחת לשבע שנים, בסוף שנת השמיטה, נקהל עם ישראל כולו – אנשים, נשים וטף – ומתכנס במקדש לשמוע את דברי התורה מפי המלך, ובכך מתחדש מעמד הר סיני במקדש.

ז. התורה במקדש – המפגש האינטימי עם הקב"ה: המדרש (שמות רבה לג א) מתאר בצורה נפלאה את הזיקה המתקיימת במקדש בין כנסת ישראל לבין הקב"ה על ידי התורה:

משל למלך שהיתה לו בת יחידה, בא אחד המלכים ונטלה. ביקש לילך לו לארצו ליטול לאשתו, אמר לו: בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלנה איני יכול, לפי שהיא אשתך. אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך, קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם, שאיני יכול להניח את בתי. כך אמר הקב"ה לישראל: נתתי לכם את התורה, לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים – בית אחד עשו לי, שאדור בתוכו, שנאמר 'ועשו לי מקדש' (שמות כ"ה, ח).

ח. המקדש אורו של עולם: הגמרא (בבא בתרא ד ע"א) אומרת כי בניין המקדש על ידי הורדוס היה תיקון לכך שהרג את תלמידי החכמים: "הוא כבה אורו של עולם... ילך ויעסוק באורו של עולם", כלומר: המקדש מרבה אור בעולם, כשם שתלמידי החכמים מרבים בו אור, ועל כן התיקון להריגתם הוא בניין הבית.

ט. 'יהי רצון... שייבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך': במשפט זה, הנאמר בסיום תפילת שמונה עשרה, עולה שוב הקשר בין בית המקדש ובין התורה. המהר"ל (גבורות ה' פרק ח) נדרש לקשר בין השניים, והוא מגדיר אותם כמח העולם וכלבו, מפני שהם עיקר מציאות העולם:

וכמו שהלב הוא באמצע האדם וממנו מקבלים חיות ושפע כל האברים, כך בית המקדש באמצע העולם ממנו מקבלים כל הארצות חיות ושפע. וכמו שהמח שם שכל האדם, כך התורה שכל העולם. נמצא התורה ובית המקדש הוא עיקר הנמצאים. ואלו שני דברים הם צמודים ביחד תמיד, כי בית המקדש הוא בארץ והוא שלימות העולם הגשמי, והתורה היא שכלית, ולפיכך על אלו שני דברים אומרים תמיד 'יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו

נחלקו בו חכמי ישראל: יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח, ויש אומרים מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון.

הנחת התורה שבכתב לצד הלוחות היא הביטוי המובהק של ההתגלות האלוהית לדורות ומיקומה בארון. משה שומע את הקול מידבר אליו מעל הכפורת מבין שני הכרובים (במדבר ז, ט): ההתגלות מבין שני הכרובים היא התורה החיה המתחדשת הנמסרת למשה, בבחינת תורה שבעל פה המתגלה מעל התורה שבכתב שבארון.

ג. שלושה ספרי תורה היו בעזרה: הברייתא במסכת סופרים (פ"ו ה"ד) מספרת על שלושה ספרי תורה שהיו בעזרה, ועל פיהם היו מגיחים את ספרי התורה. כמו כן קובעת הגמרא (כתובות קו ע"א) כי "מגיחי ספרים בירושלים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה". כלומר, המקדש היה המוקד המרכזי להגהת ספרי התורה.

ד. המקדש כמקום המפגש עם גדולי הדור: מצינו כי רבן יוחנן בן זכאי היה יושב בצלו של היכל (פסחים כו ע"א), ורבן גמליאל היה יושב על גבי מעלות בהר הבית (תוספתא סנהדרין פ"ב ה"ב). מתברר כי אחת המטרות של העלייה לרגל הייתה האפשרות להיפגש עם גדולי הדור היושבים בשטח הר הבית ומלמדים תורה לכל עם ישראל.

ה. ראשית המשכן – מעמד הר סיני: מעמד הר סיני ומתן תורה הם התגלות חד-פעמית של הקב"ה אל כל ישראל, שיש בהם התגלות והופעה אלוהית מחד גיסא, ונתינת תורה מאידך גיסא.

הרמב"ם בפירושו לתורה (שמות כ"ה, א) מסביר כי המשכן ואופייה של ההתגלות בו מהווים המשך להתגלות במעמד הר סיני:

וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר, וכמו שנאמר שם 'ישכן כבוד ה' על הר סיני' (שמות כ"ד, טז), וכתב 'הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו' (דברים ה', ט), כן כתיב במשכן 'וכבוד ה' מלא את המשכן' (שמות מ', לד-ה)... והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני, ובבוא משה היה אליו הדיבור אשר נדבר לו בהר סיני, וכמו שאמר במתן תורה 'מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה' (דברים ד', לו), כך במשכן כתיב 'ישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת מבין שני הכרובים וידבר אליו' (במדבר ז, ט).

דברים דומים כותב אבן-עזרא בפירושו לפסוק במעמד הר סיני "במשך היבל המה יעלו בהר" (שמות י"ט, יג):

הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב 'וכבוד ה' מלא את המשכן' (שמות מ', לד). אז דיבר עם משה באוהל מועד – אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד.

כלומר, הכבוד שכן בהר סיני עד בניין המשכן, ורק אז תקע משה בשופר והכבוד עבר מהר סיני אל המשכן.

גם פרטי ההתגלות בהר סיני והפעילויות הנעשות בו מקבילים לפרטי ההתגלות והעבודה במשכן, למשל: האזורים השונים

לא ממקדש אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על
המקדש (יבמות ו ע"א).⁴

יסוד היראה עולה גם במצווה נוספת המתקיימת במקדש –
מצוות הקהל (דברים ל"א, י"ג):

ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת
השמיטה בחג הסכות. בבוא כל ישראל לראות את פני
ה' א-להיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת
נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים
והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען
ילמדו ויראו את ה' א-להיכם ושמרו לעשות את כל
דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו
ולמדו ליראה את ה' א-להיכם כל הימים אשר אתם
חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה
לרשתה (דברים ל"א, י"ג).

במוצאי שנת השמיטה – שנה שבה עסקו בתורה גם
החקלאים – נקהל עם ישראל כולו, אנשים נשים וטף, כמו
במעמד הר סיני, הלוא הוא "יום הקהל" (ראה דברים ט', י'; י"ד; י"ח,
טז), והמלך קורא באוזניהם את התורה בעזרת הנשים (ראה סוטה
פ"ז מ"ח). מגמתו של מעמד חגיגי זה, שהוא מעין שחזור של
מעמד הר סיני אחת לשבע שנים במקדש,⁵ היא יראת ה':
"למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' א-להיכם ושמרו
לעשות את כל דברי התורה הזאת".

אין זה מקרה אפוא שהמגמה הבולטת במעמד העקדה הייתה
מידת היראה.⁶ ואכן, ישנם מדרשים נוספים הקושרים את שם
המקום ליראה הקשורה בו. בתענית טז ע"א נדרש השם: "הר
שיצא ממנו מורא לעובדי כוכבים". התנחומא על פרשת
העקדה דורש על הפסוק "וירא את המקום מרחק" (בראשית כ"ב,
ד):

והיאך נראה מרחוק מלמד שבתחילה היה מקום עמוק.
כיון שאמר הקב"ה לשרות שכינתו עליו ולעשות
מקדש, אמר אין דרך מלך לשכון בעמק אלא במקום
גבוה ומעלה ומיפה ונראה לכל, מיד רמז הקב"ה יתברך
לסביבות העמק שיתקבצו ההרים למקום אחד לעשות
מקום השכינה, לפיכך נקרא הר המוריה, שמירתו של
הקב"ה נעשה הר.

4 לא ניכנס כאן לפרטים ההלכתיים של קיום מצווה זו, ונציין רק כי היא
כרוכה בהתייחסות מיוחדת למקום לקראת העלייה אליו ובזמן השעות
בו וכן במצוות נוספות כגון השתחווייה, שהיא ביטוי מובהק להתבטלות
גמורה של האדם לפני ה' מתוך יראה.

5 כפי שמודגש יפה בדברי הרמב"ם שהובאו לעיל (הלכות חגיגה פ"ג ה"ו)
על "גרים שאינם מכירין חייבין להכין ליבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה
ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני".

6 יש מקום לדון אם מעשהו של אברהם אבינו בהר המוריה הוא גילוי של
שלמותו בתחום היראה או גילוי שלמותו בתחום האהבה. הרמב"ם (מורה
הנבוכים ח"ג פרק כד) נוקט באפשרות השנייה ואומר שהעקדה באה "כדי
שיתפרסם לבני אדם מה ראוי לעשות בשביל אהבת ה' יתברך ויראתו...
וכדברי המלאך (בראשית כ"ב, יב) 'עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה'".

בתורתך, לומר שיתן חלקנו בדבר שנחשב מציאות
דוקא ולא בדברים בטלים.

י. "אסתכל באורייתא וברא עלמא" (זוהר תרומה קסא; תולדות קלב
ע"א): במשפט זה אומר הזוהר כי בריאת העולם היא כביכול
תוצאה של התבוננות הקב"ה בתורה; כביכול התורה הינה
תכנית העולם, ועל פיה הוא נברא.

בהקשר זה מעניינת מאוד העובדה שהתורה – תכניתו של
העולם – מונחת בנקודה המסמלת כביכול את מקום בריאתו:
אבן השתייה שממנה הושגת העולם (יומא נד ע"ב). המיקום
והמשמעות תואמים היטב את דברי המשנה באבות (פ"א מ"ב):
"על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל
גמילות חסדים". העולם עומד על התורה: ראשית העולם הוא
מקום המקדש – שבו מצויה התורה; ותכליתו של העולם היא
השראת שכינה בו דרך המקדש, שלבו הוא התורה.

ציינו עד כאן כמה היבטים של היות התורה לב המקדש, כפי
הדרשה "מקום שהוראה יצאה לעולם" במובן של הוראת
התורה (נוסף על היבט המשפט, שעליו דיברנו בשיעורים
הקודמים).

2. מוריה לשון יראה – "למקום שיראה יצאה לעולם"

דרשה זו תואמת את פשטי הכתובים בפרשת העקדה:

עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה ולא חשכת את בנך
את יחידך ממני (בראשית כ"ב, יב).

כביכול מתוודע הקב"ה ליראתו של אברהם רק עם עמידתו
בניסיון.

הזיקה של יסוד היראה להר המוריה לדורותיו כמקום השראת
השכינה היא יסודית ומושרשת.

יסוד היראה עולה לראשונה בהתגלות המופלאה שבמעמד הר
סיני:

ויחרד כל העם אשר במחנה... (שמות י"ט, טז).

וירא העם ויגעו ויעמדו מרחק. ויאמרו אל משה דבר
אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו א-להים פן נמות.
ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות
אתכם בא הא-להים ובעבור תהיה יראתו על פניכם
לבלתי תחטאו (שם כ, יד-טז).

יום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחרב באמר ה' אלי
הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון
ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת
בניהם ילמדון (דברים ד, י).

כהמשך של מעמד הר סיני, אך טבעי אפוא שיסוד זה יודגש גם
במשכן ובמקדש. ואכן, אחת ממצוות המקדש היא מצוות
מורא מקדש:

את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'

(ויקרא י"ט, ל; כ"ו, ב).

וכפי שמבארת הברייתא:

3. מוריה לשון קטורת

אחת הדרשות שראינו בבראשית רבה שם קושרת את השם מוריה לפסוק בשיר השירים (ד, ו) "אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה", כרמז לקטורת שהייתה קרבה במקדש:

רבנן אמרי: למקום שהקטורת קריבין, היך מה דאת אמר 'אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה'.

הרמב"ן שם מפרש אף הוא על סמך הפסוק בשיר השירים כי מוריה הוא מלשון קטורת, אם כי לדעתו אין הדבר קשור לקטורת שבמקדש:

והנכון על דרך הפשט שהוא כמו 'אל הר המור ואל גבעת הלבונה', כי ימצאו בהר ההוא מור ואהלים וקנמן.

4. מוריה לשון מראה – "למקום שיהא מראה לך"

בעוד שלעמק שווה הוא עמק המלך, ששם פגש את מלכי-צדק מלך שלם ואת מלך סדום, הלך אברם מרצונו, בעקדה מצטווה אברהם ללכת למקום שיראה לו הקב"ה: לא רק שאברהם אינו בוחר את עצם הליכתו לשם – הוא גם אינו בוחר את המקום, אלא הקב"ה קובע אותו.

נקודה זו משמעותית ביותר, והיא חלק ממהותה של בחירת המקום. הן בימי הבית הראשון הן בימי הבית השני הייתה בחירת מקום המקדש בבירור בחירה א-לוהית, שנגלתה לאדם באמצעות הנביאים.

בימי בית ראשון מורה ה' על מקום המקדש על ידי גד הנביא, המצווה את דוד "הקם לה' מזבח בגרן ארְוֹנָה היבוסית" (ש"ב כ"ד, יח), ובעקבות זאת קונה דוד את המקום ובונה בו מזבח. גם על ראשית ימי הבית השני, בימי זרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק, אומרת הגמרא: "שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה... ואחד שהעיד להם על מקום המזבח" (זבחים סב ע"א). הווה אומר: גילוי המקום ובחירתו אינם בידי אדם, אלא הקב"ה בוחר את המקום, והוא מגלה אותו למנהיגי הדור על ידי עבדיו הנביאים.

5. מוריה לשון מרות – "לאתר מרוותא דעלמא"

לפי דרשה זו, מוריה הוא לשון מרות – אדנות ומלכות. דרשה זו מצטרפת לכל מה שלמדנו בשיעור הקודם על המקדש כמקום מלכות.

6. "ה' יראה" – דרשתו של אברהם לשם מוריה

לאחר העקדה קורא אברהם את שם המקום "ה' יראה" (בראשית, כ"ב, יד). מה משמעותו של ביטוי זה? יש בדבר פירושים שונים:

- לפי רס"ג, משמעות השם היא שבמקום זה ה' מתגלה.
- רבי אברהם בן הרמב"ם מתייחס להשגחה היתרה המצויה במקום, וכפי שהובטח לשלמה בבניין הבית "והיו עיני ולבי שם כל הימים" (מל"א ט', ג).

- חזקוני מפרש בלשון ראייה ממש: "ה' יראה ויהיה לי לעד כי עשיתי מצוותו".

- רש"י: "פשוטו כתרנומו, ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות".

אנו נלך בעקבות רש"י ונפרש כי משמעות הביטוי "ה' יראה" היא 'ה' יבחר'. פירוש זה מתבסס על הביטוי "המקום אשר יבחר ה'", החוזר יותר מעשרים פעם בספר דברים. ואכן, אנו מוצאים בהקשר זה את השורשים רא"ה ובח"ר מתחלפים זה בזה:

השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה.

כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך (דברים י"ב, יג-יד).

הראייה מתחלפת בבחירה, כלומר: ראייה היא בחירה.⁷

ואכן, השורש רא"ה משמש במשמעות בחירה במקומות נוספים, למשל:

כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א ט"ז, א).

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם (בראשית מ"א, לג).

נמצאת דרשתו זו של אברהם אבינו לשם מוריה תואמת היטב את העיקרון שעמדנו עליו לעיל – "למקום שיהא מראה לך", דהיינו: הבחירה במקום המקדש היא א-לוהית, וה' מגלה לאדם את המקום. חשוב לדייק: הן אברהם אבינו כאן, הן התורה לאורך ספר דברים בביטוי "המקום אשר יבחר ה'", מדברים על המציאות העתידית.⁸

7. מוריה לשון אמורי

לרשב"ם ביאור מקורי וחדשני למילה מוריה:

המוריה – האמוריה, ארץ האמורי. הרבה אל"פין חסרין...

כלומר: המילה המקורית היא אמוריה (אלא שהא' נפלה), והכוונה לארץ האמורי, דהיינו, ככל הנראה, לאזור מרכז ההר.⁹ לפי הבנה זו, אברהם מצטווה להעלות את יצחק לעולה בארץ האמורי – אולי כדי להראות את הניגוד בין אמונתו בא-ל אחד לבין עבודת האלילים של עממי כנען.

8. מוריה לשון מרווה / מורית

נגה הראובני¹⁰ מציע שהשם מוריה קשור למרווה (או מורית): צמח בעל צורת מנורה, האופייני לאזור ההר. על פי פירוש, אברהם מצטווה ללכת לארץ המוריה, המאופיינת בצומח הררי זה.

7 ראה זו שמעתי ממ"ר הרב יעקב מדן.

8 בשיעור שנקדיש בע"ה למקום אשר יבחר ה' ננסה להתמודד עם השאלה מדוע באמת מנוסחת בחירה זו בלשון עתיד.

9 פעמים מצינו את השם אמורי כשם כולל לעממי כנען, למשל בביטוי 'מלכי האמורי'.

10 נגה הראובני, טבע ונוף במורשת ישראל, נאות קדומים 1980, עמ' 128.

מובן שעל פי סברה זו קשה מאוד לזהות את ההר המסוים שבו מדובר.

ג. סיכום

עסקנו בשיעור זה בסוגיית זיהוי ארץ המוריה ובמשמעויות השונות של שם זה.

הפירושים השונים אינם רק דרשות שונות של שם המקום, כי אם הבנות שונות של מהותו ותפקידים שונים המיוחסים לו. עם זאת, הפירושים השונים משלימים זה את זה, והמכנה המשותף להם הוא מה שנובע מהתגלות ה' במקום ובחירתו בו, וממילא בגילוי מלכותו במקום: התורה, המהווה את לב המקום; ממד המשפט הנובע מכך; והיראה המתבקשת במקום זה.

דרשות אלו מדגישות בעיקר צד אחד של בית ה': היותו מקום השראת שכינה – ביתו של ה'. הצד השני של המקדש – ביאת האדם לעבוד את ה' בביתו (עבודה פנימית בהיכל, במנורה, בשולחן ובמזבח הקטורת; ועבודה חיצונית בחצר, במזבח הנחושת הוא מזבח העולה) – צד זה מתבטא כאן פחות, אך הוא משלים את ביטוי מהותו של המקדש.

בשיעור הבא נעסוק בע"ה בכמה סוגיות במעשה העקדה הקשורות במהות המקום – הר המוריה.

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי של ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
